

Гринько П. О.
аспірант кафедри економіки та оцінки майна підприємства
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

Grinko P. O.
Postgraduate Student of Department
of Economics and Enterprise Property Valuation
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ДІАГНОСТИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У роботі розглянуто теоретико-методологічне забезпечення формування системи показників діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності промислового підприємства. Викладено принципи, вимоги, що висуваються до системи показників діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності промислового підприємства, функції діагностики, які реалізуються завдяки цій системі, структурні складники ефективності цієї діяльності. Запропоновано склад системи показників діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності промислового підприємства, частинні показники якої використовують інформацію діючих форм статистичної фінансової та облікової звітності. Рекомендовано логіку етапів формування системи показників діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємства.

Ключові слова: експортно-імпортна діяльність, ефективність, діагностика, система показників, теоретико-методологічне забезпечення, логіка етапів формування.

Вступ та постановка проблеми. Одним з основних показників економічного розвитку країни є перевага експорту товарів над імпортом, а показник інтенсивності цього розвитку залежить від співвідношення обсягів експорту та імпорту протягом означеного періоду часу. Вирішення проблем управління ефективністю експортно-імпоротної діяльності підприємства залишаються актуальними в Україні та вимагають свого негайного вирішення у сучасних умовах. Це підтверджують дані офіційної статистики, згідно з якими експорт товарів у країні в 2017 р. становив 43,3 млрд. дол. США та збільшився на 19,0% проти обсягу 2016 р. та на 13,5% – проти обсягу 2015 р.; імпорт товарів становив 49,6 млрд. дол. та збільшився на 26,4% і на 32,2% відповідно. Негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 6,3 млрд. дол. (позитивне у 2015 р. – 0,6 млрд. дол.). На формування від'ємного сальдо вплинули окремі товарні групи: палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (–10,9 млрд. дол.), механічні машини (–4,0 млрд. дол.), засоби наземного транспорту, крім залізничного, (–3,8 млрд. дол.), пластмаси, полімерні матеріали (–2,0 млрд. дол.), фармацевтична продукція та електричні машини (по –1,6 млрд. дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту в 2017 р. становив 0,87 (у 2015 р. – 1,02) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами управління ефективністю експортно-імпоротної діяльності займалися багато відомих вітчизняних учених, а саме: О.Є. Кузьмін [2], А.А. Мазаракі [3], О.Г. Мельник [3], Т.Н. Мельник [4], Л.І. Піддубна [5], О.В. Шкурупій [6] та ін. Проте до цього часу відсутня єдина думка щодо складу та змісту системи частинних показників діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності промислових підприємств. Потребують обґрунтування принципи та вимоги формування системи частинних показників ефективності цієї діяльності, оскільки саме від адекватної системи показників ефективності експортно-імпоротної діяльності залежить об'єктивність її діагностики, а отже, достовірність подальшої оцінки та аналізу цієї діяльності.

Метою даної роботи є поглиблення теоретико-методологічного забезпечення формування системи показників діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності промислового підприємства.

Результати дослідження.

Важливість вирішення цієї проблеми зумовлюється як необхідністю об'єктивної діагностики, так і розроблення дієвих інструментів управління ефективністю експортно-імпоротної діяльності. Вчасно розпізнати, ідентифікувати стан ефективності експортно-імпоротної діяльності промислових підприємств можливо на основі діагностики, яка є важливим складником усієї системи управління цією діяльністю. Об'єктивність діагностики зумовлюється технологією її здійснення та інструментальним забезпеченням. Технологію діагностики експортно-імпоротної діяльності рекомендується здійснювати в такій послідовності етапів: 1) обґрунтування набору інструментів діагностики; 2) визначення системи ознак експортно-імпоротної діяльності підприємства, за якими слід здійснювати діагностику; 3) визначення стану діяльності за рівнем даних ознак; 4) порівняння рівнів цих ознак з еталонними значеннями; 5) аналіз та оцінка відхилень досягнутих значень показників від еталонних на основі застосування відповідних інструментів діагностики; 6) встановлення діагнозу, а саме причин відхилень досягнутих значень показників діагностики від еталонних; 7) обґрунтування управлінських заходів усунення причин недопустимих відхилень значень показників; 8) прогнозування тенденцій змін значень показників експортно-імпоротної діяльності підприємства; 9) розроблення стратегій ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємства та уточнення заходів щодо її реалізації [7]. Першим важливим етапом діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємства є обґрунтування набору інструментів діагностики. Визначальне місце в інструментах діагностики займає система показників, яка дає змогу ідентифікувати стан ознак ефективності експортно-імпоротної діяльності та провести експрес-діагностику. Саме показником є виражена числом характеристика певної властивості економічного об'єкта, процесу чи рішення [8; 9]. Вимірювання величин об'єктів в економіці здійснюється завдяки показникам. Показники мають функції: пізнавальну, управлінську, контролюючу, стимулюючу. У пізнавальній функції виокремлюється інформаційна. Проте слід мати на увазі, що статистичний показ-

ник певною мірою наближено, неточно та суб'єктивно відображає суспільні ознаки об'єктів в економіці, що пояснюється присутністю, залежністю від суб'єкта, тобто особи, що організовує вимірювання, збирання та передавання інформації, незважаючи на те що існують офіційні інститути статистики, функціями яких є спостереження та контроль над методами обліку, розрахунку статистичної величини та її форми – статистичного показника. Відомо, що показники розвитку міжнародної торгівлі вітчизняні науковці компонують у такі групи: обсягові (абсолютні), результативні, структурні, інтенсивності, показники ефективності, динаміки та зіставлення [2–9].

Фахівці з проблем зовнішньоекономічної діяльності, а саме О.В. Шкурупій, В.В. Гончаренко, І.А. Артеменко, під час аналізу її ефективності рекомендують керуватися методикою, яка передбачає: а) загальний аналіз дохідності підприємства за рахунок цієї діяльності; 2) аналіз виконавця зобов'язань за зовнішньоекономічними операціями; в) аналіз ефективності віддачі на кошти, вкладені в експортні операції; г) аналіз ефективності імпорتنних операцій, зокрема у разі їх здійснення на умовах використання кредиту [6]. Розглядаючи проблему показників зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств, А.М. Яковлев вважає доцільним визначати показники ефективності підприємства, що самостійно здійснює зовнішню торгівлю, порівняно з ефективністю підприємства, що реалізує продукцію через державні органи, а також ефект, який отримує бюджет держави під час реалізації продукції підприємством безпосередньо іноземному споживачу, ефект фірми-посередника, яка реалізує продукцію підприємства на закордонному ринку, коефіцієнт кредитного впливу на результати експортно-імпорتنної діяльності [10].

П.С. Попович рекомендує аналіз зовнішньоекономічної діяльності здійснювати за складниками: якості виконання контрактних зобов'язань із закордонними партнерами; динаміки експорту (імпорту) товарів і послуг; накладних витрат щодо експорту й імпорту товарів; ефективності експорту (імпорту) товарів [11, с. 546–576]. А.Г. Дем'яненко пропонує для комплексного аналізу ефективності зовнішньоекономічної діяльності використовувати систему показників, структуровану в такій ієрархії: показник рівня економічної ефективності ЗЕД підприємства, який визначається на основі доходу та витрат, що розглядаються як показники другого рівня; третій рівень становлять показники: ціна продукції, обсяг реалізації, структура реалізації, собівартість реалізації, транспортні витрати, страхування, податкові платежі [12]. Для оцінювання ефективності ЗЕД О.Г. Мельник пропонує систему індикаторів, до якої входять показники, що визначають: пряий ефект від здійснення експортної діяльності, який відображає у грошових одиницях прибуток, фінансову результативність здійснення експортної діяльності; порівняльний ефект від здійснення експортної діяльності, який відображає абсолютну вигоду підприємства, отриману за рахунок продажу продукції на експорт, а не на внутрішньому ринку; валютну ефективність імпорту; рентабельність реалізації продукції на експорт, що відображає прибутковність експортної операції; рентабельність продукції, призначеної на експорт, що відображає прибутковність виготовлення експортоорієнтованої продукції; порівняльний ефект від здійснення імпорتنної діяльності, який відображає абсолютну вигоду підприємства, отриману за рахунок купівлі продукції за кордоном, а не на внутрішньому ринку; валютну ефективність імпорту; рентабельність імпорту продукції, що відображає відносну прибутковність імпорتنної операції; коефіцієнт відносної ефективності імпорту [4]. Л.М. Малярєць та Г.В. Моргун вважають,

що стратегічний контролінг експортно-імпорتنної діяльності промислового підприємства слід здійснювати за системою показників, що містить такі складники: зовнішньоторговельна ефективність (експортна квота, імпортна квота, експортна щільність підприємства на зовнішньому ринку, вигідність експорту, частка внутрішнього ринку); виробнича ефективність (рентабельність виробництва, продуктивність праці (виробіток на одного працівника), фондівіддача, матеріаломісткість продукції), економічна ефективність (економічна ефективність експорту, економічна ефективність імпорту, прибутковність експортних операцій, рентабельність імпорту), структурна ефективність (темп зміни поставок на експорт, темп зміни імпорту, рівень продуктової диверсифікації експорту), ознаки забезпечення розвитку експортно-імпорتنної діяльності (ефективність використання активів, темп зміни обсягу продажів, рентабельність основної діяльності, коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами, запаси матеріальних ресурсів, витрати на збут, коефіцієнт плинності персоналу, заохочувальні та компенсаційні виплати, індекс споживчих цін (індекс інфляції)) [13].

Отже, майже всі вчені, які займалися проблемою аналізу ефективності зовнішньоекономічної діяльності, зокрема експортно-імпорتنної діяльності, одностайні в думці, що така система має бути індикативною, ієрархічною, структурованою, містити частинні показники, а саме: абсолютні і відносні, а також інтегральні показники.

Аналіз спеціальної наукової літератури, де обговорюються проблеми формування систем показників для аналізу об'єктів в економіці, показав доцільність виокремлення таких принципів: принцип тотожності, відповідно до якого між спостережуваним об'єктом і системою діагностики має бути певна тотожність; принцип забезпечення організації діагностики, що визначається єдністю системи підприємства як об'єкта діагностики (реалізація цього принципу вимагає підпорядкованості й зумовленості всіх досліджень загальним економічним процесами на підприємстві, перетворення не окремих сторін, а загалом підприємства як системи); принцип спадкоємності, тобто необхідності максимально використовувати наявну систему спостережень за станом процесів; принцип цілеспрямованості, тобто спрямованості всієї системи діагностики на вирішення конкретних завдань; принцип забезпечення порівняльності інформації за обсягом, якістю, термінами і методами отримання; принцип оперативності та своєчасності інформації; принцип кількісної визначеності інформації [2–13]. А також з урахуванням відомих принципів підготовки фінансової звітності: автономності суб'єкта державного сектору, безперервної діяльності, періодичності, історичної (фактичної) собівартості, нарахування й відповідності доходів та витрат, повного висвітлення, послідовності, обачності, превалювання змісту над формою, єдиного грошового вимірника.

Для повноти реалізації функцій діагностики слід додержуватися вимог, що висуваються до системи показників діагностики, а саме: 1) адекватно, цілісно, концептуально описувати об'єкт; бути ієрархічною, тобто містити показники, що визначають елементарні ознаки, факторні ознаки, складні ознаки; 2) бути багатовимірною; 3) виражати метричні і неметричні величини ознак; 4) бути обмеженою основними, визначальними показниками; 5) містити інформацію, порівняну в просторі та часі. Ці вимоги є загальними, що висуваються під час формування систем показників в економіці.

Під час формування системи показників діагностики ефективності експортно-імпорتنної діяльності підприємства необхідно мати на увазі, що завдяки цій системі

реалізуються як функції діагностики (ідентифікація, оцінювання та аналіз стану, прогнозування розвитку, формування рекомендацій усунення проблем, розроблення мір щодо підтримки задовільного рівня розвитку), так і відображається зміст ефективності цієї діяльності (ефективність експортної діяльності, ефективність імпоротної діяльності, загальний аналіз дохідності підприємства за рахунок експортно-імпоротної діяльності). Отже, теоретичний зміст системи показників діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємства має складатися з принципів їх формування, вимог, які слід дотримуватися, переліку функцій діагностики, що реалізуються завдяки цій системі, та відображати відповідні структурні складники ефективності цієї діяльності, що наведено в табл. 1.

На основі аналізу рекомендацій учених та практиків щодо доцільності включення того чи іншого показника до системи показників діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємства, який ґрунтувався на відносній частоті рекомендацій не меншій 0,7, до цієї системи слід включити показники ефективності експортної діяльності (показник частки експорту $ЧЕ = \frac{E}{Q_p} \cdot 100\%$, де E – обсяг експорту товарів (тис. грн.); Q_p – обсяг реалізованої продукції (тис. грн.); експортна щільність підприємства на зовнішньому ринку: $ЕЩ = \frac{E}{Q_e}$, де Q_e – кількість покупців експортної продукції (одиниць); темп зміни поставок на експорт: $ТЗПЕ = \frac{E_t}{E_{t-1}}$, де E_t – обсяг експорту в поточний період (тис. грн.); E_{t-1} – обсяг експорту в попередній період (тис. грн.); рівень продуктової диверсифікації експорту: $ПДЕ = \frac{E_{os}}{E} \cdot 100\%$, де E_{os} – обсяг основного виду експортної продукції, E – обсяг експорту товарів (тис. грн.); економічна ефективність експорту ($ЕЕЕ$): $ЕЕЕ = \frac{ЧВе}{ПВе} \cdot 100\%$, де $ЧВе$ – чиста виручка в іноземній валюті за реалізований товар, переведена у гривні за офіційним курсом на день надходження валютної виручки (тис. грн.), $ПВе$ – повні витрати підприємства на експорт продукції (тис. грн.); вигідність експорту: $ВЕ = \frac{ЧВе}{Ве} \cdot 100\%$, де $ЧВе$ – чиста виручка в іноземній валюті за реалізований товар, переведена у гривні за офіційним курсом на день надходження валютної виручки (тис. грн.), $Ве$ – вартість реалізації експортних товарів за внутрішніми цінами (тис. грн.); прибутковість експортних операцій: $ПЕО = \frac{P_e}{Q_{ce}}$, де $P_e = ЧВе - ПВе$ – прибуток від експортних операцій (тис. грн.), $ЧВе$ – чиста виручка в іноземній валюті за реалізований товар, пере-

ведена у гривні за офіційним курсом на день надходження валютної виручки (тис. грн.), $ПВе$ – повні витрати підприємства на експорт продукції (тис. грн.), Q_{ce} – кількість угод експортних поставок (одиниць)); показники ефективності імпоротної діяльності (частка імпорту):

$ЧИ = \frac{I}{Q_p} \cdot 100\%$, де I – обсяг імпорту товарів (тис. грн.); темп зміни імпорту: $ТЗПІ = \frac{I_t}{I_{t-1}}$, де I_t – обсяг імпорту в

пото-чний період (тис. грн.), I_{t-1} – обсяг імпорту в попередній період (тис. грн.); економічна ефективність імпорту:

$ЕЕІ = \frac{Ві}{ПВі} \cdot 100\%$, де $Ві$ – вартість імпоротної продукції на

внутрішньому ринку (тис. грн.), $ПВі$ – витрати підприємства на придбання імпоротної продукції (тис. грн.); рентабельність імпорту: $РІ = \frac{Ві - ПВі}{ПВі} \cdot 100\%$, де $Ві$ – вартість

імпоротної продукції на внутрішньому ринку (тис. грн.), $ПВі$ – витрати підприємства на придбання імпоротної продукції (тис. грн.). Цю систему показників слід доповнити

показниками дохідності підприємства за рахунок його експортно-імпоротної діяльності.

Статистичною базою визначення пропонованої системи показників є форми фінансової та статистичної звітності промислового підприємства, а також даних первинної облікової документації та зведених відомостей управлінського обліку, а саме: Форма № 1 «Баланс підприємства» (для даних про величину і структуру активу та пасиву підприємства, грошові кошти та їх еквіваленти в іноземній валюті тощо); Форма № 4 «Звіт про власний капітал» (розкриває інформацію про зміни у складі власного капіталу); Форма № 3 «Звіт про рух грошових коштів» (відображає рух грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності); Форма № 2 «Звіт про фінансові результати» (відображаються операції зі збільшення або зменшення доходів та/або витрат суб'єкта державного сектору та бюджету (у тому числі частка інвестора в результатах діяльності об'єкта інвестування) за звітний період); Звіт про взаємозв'язки підприємства з прямими іноземними інвестиціями в межах відносин прямого інвестування Форма № 11-зез (ВПІ) (річна); Звіт про експорт (імпорт) товарів, що не проходять митне декларування. Форма № 5-ЗЕЗ (місячна), де міститься інформація про товари, що експортувалися чи імпортувалися підприємством й які не проходили митного декларування відповідно до п. 2.2 Інструкції щодо порядку складання звіту за формою № 5-ЗЕЗ.

Висновки. Таким чином, дієвість та функціональна реалізованість системи показників ефективності ек-

Таблиця 1

Методологічне забезпечення формування системи показників діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємства

Принципи формування	Вимоги, що висуваються до системи показників	Функції діагностики, що реалізуються завдяки системі показників	Структурні складники ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємства
тотожності; забезпечення організації діагностики; спадкоємності; цілеспрямованості; забезпечення порівняності інформації; оперативності та своєчасності інформації; кількісної визначеності інформації	адекватно, цілісно, концептуально описувати об'єкт; бути ієрархічною, багатовимірною; виражатися метричними і неметричними величинами ознак; бути обмеженою; містити інформацію, порівняну в просторі та часі	ідентифікація; оцінювання та аналіз стану; прогнозування розвитку; формування рекомендацій усунення проблем; розроблення мір щодо підтримки задовільного рівня розвитку	ефективність експортної діяльності; ефективність імпоротної діяльності; загальний аналіз дохідності підприємства за рахунок експортно-імпоротної діяльності

портно-імпортової діяльності промислового підприємства зумовлюються її відповідним теоретико-методологічним забезпеченням, до складу якого рекомендується включити відповідні принципи формування, вимоги, функції діагностики, що реалізуються завдяки цій системі показників, та структурні складники ефективності експортно-імпортової діяльності підприємства. Сам процес формування системи показників ефективності експортно-імпортової діяльності промислового підприємства слід здійснювати

технологічно в такій послідовності етапів: 1) уточнення змісту діагностики ефективності експортно-імпортової діяльності промислового підприємства; 2) визначення ознак ефективності цієї діяльності; 3) обчислення системи частинних показників ефективності експортно-імпортової діяльності промислового підприємства для її діагностики за інформацією з діючих форм звітності; 4) перевірка на відповідність системи частинних показників принципам та вимогам її формування.

Список використаних джерел:

1. Публікації документів Державної служби статистики України. Зовнішня торгівля України товарами та послугами. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Планування, організування та мотивування зовнішньоекономічної діяльності / О.Є. Кузьмін, А.О. Босак, Р.З. Дармиць. Львів: Львівська політехніка, 2009. 324 с.
3. Мазаракі А.А., Мельник Т.М. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі: монографія. К.: КНТЕУ, 2010. 470 с.
4. Мельник О.Г., Нагірна М.Я. Концептуальні засади здійснення етіологічної діагностики експортно-імпортової діяльності підприємств. Бізнес Інформ. 2014. № 6. С. 222–227.
5. Піддубна Л.І. Міжнародна конкурентоспроможність підприємства: теорія та механізм забезпечення: монографія. Х.: ІНЖЕК, 2011. 400 с.
6. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посіб. / О.В. Шкурупій, В.В. Гончаренко, І.А. Артеменко та ін. К.: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
7. Гринько П.О. Змістовне наповнення діагностики експортно-імпортової діяльності підприємства». Матеріали Міжнародної наукової конференції «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця»: тези доповідей (1–2 червня 2017 р.). Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. С. 61–64.
8. Економіко-математичні моделі в діагностиці ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства: монографія / Л.М. Малярець, Л.О. Норік, А.В. Жуков. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 232 с.
9. Бараннік І.О. Система показників як основний інструмент моніторингу експортно-імпортного потенціалу підприємства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні підсумки 2016 року: досягнення, тенденції та перспективи». Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2016. С. 59–62.
10. Яковлев А.І. Удосконалення методів визначення ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Фінанси України. 1998. № 9. С. 28–34.
11. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: підручник; 3-є вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 630 с.
12. Дем'яненко А.Г. Формирование модели комплексного анализа эффективности ВЭД предприятия. Економіка. Право. Фінанси. 2005. № 2. С. 22–28.
13. Малярець Л.М., Моргун Г.В. Аналіз ефективності експортно-імпортової діяльності підприємства для її стратегічного контролінгу. Бізнес Інформ. 2015. № 1. С. 165–171.

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ДИАГНОСТИКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭКСПОРТНО-ИМПОРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. В работе рассмотрено теоретико-методологическое обеспечение формирования системы показателей диагностики эффективности экспортно-импортной деятельности промышленного предприятия. Обоснованы принципы, требования, предъявляемые к системе показателей диагностики эффективности экспортно-импортной деятельности промышленного предприятия, функции диагностики, которые реализуются благодаря этой системе, структурные составляющие эффективности этой деятельности. Предложена система показателей диагностики эффективности экспортно-импортной деятельности промышленного предприятия, частные показатели которой используют информацию действующих форм статистической финансовой и учетной отчетности. Рекомендуется логика этапов формирования системы показателей диагностики эффективности экспортно-импортной деятельности предприятия.

Ключевые слова: экспортно-импортная деятельность, эффективность, диагностика, система показателей, теоретико-методологическое обеспечение, логика этапов формирования.

FORMATION OF THE SYSTEM OF DIAGNOSTIC INDICATORS EFFICIENCY OF EXPORT-IMPORT ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Summary. The theoretical and methodological support for the formation of a system of indicators of the diagnosis of the effectiveness of the export-import activity of an industrial enterprise is considered in the paper. The article also substantiates the principles, requirements for the system of indicators of the diagnosis of the effectiveness of the export-import activity of an industrial enterprise, the functions of diagnosis, which are realized through this system, the structural components of the effectiveness of this activity. The proposed system of indicators for the diagnosis of the effectiveness of the export-import activity of an industrial enterprise, the partial indicators of which use the information of existing forms of statistical financial and accounting reporting. The logic of the stages of the formation of a system of indicators for the diagnosis of the efficiency of the export-import activity of the enterprise is recommended.

Key words: export-import activity, efficiency, diagnostic-ka, system of indicators, theoretical and methodological support, logic of stages of formation.